

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉVKÖNYVE 22.

A kötet megjelenését a

támogatta.

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve

22

Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák

Szerkesztette
Keszeg Vilmos
Szász István Szilárd
Zsigmond Júlia

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2014

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
e-mail: kriza@mail.dntcj.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2014

Lektorálta:
dr. Ilyés Sándor
dr. Jakab Albert Zsolt

Borítóterv:
Szentes Zágon

Számítógépes tördelés:
Sütő Ferenc

ISBN 978–973–8439–75–7

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában
Igazgató: Nagy Péter

Köszöntjük a 70 éves Gazda Klárát.

Tartalom

Ajánló sorok	11
------------------------	----

Intézmények, mozgalmak, néprajzkutatás

Olosz Katalin

Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz önálló tudományterületté válásának időszakában (1889–1914)	15
---	----

Pozsony Ferenc

A székely társadalom kutatása	41
---	----

Nagy Janka Teodóra

A magyar népi jogéletkutatás és az erdélyi gyűjtések (1939–1948) . . .	95
--	----

Albert Ernő

Néprajz és iskola. Székely Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy	109
---	-----

Simion Valer Cosma

Népísmérőt a társadalomszabályozás folyamata és a nacionalizmus között. A román klerikusok és a néprajzkutatás kezdetei a 19. századi Erdélyben	163
---	-----

Keszeg Vilmos

A lokális–regionális gazdálkodás rekontextualizálása: az 1906-as tordai ipar- és gazdasági kiállítás	185
---	-----

Szőcsné Gazda Enikő

A kutatástól a tömegmozgalomig: az 1930-as évekbeli háromszéki szőttesmozgalom története	247
---	-----

Péntek János

A harmadik (újra)kezdet	279
-----------------------------------	-----

Halász Péter
Csángókutatás a tilosban 291

Vajda András
A tárgyi népi kultúra kutatásának
és gyűjtésének korszakai Maros megyében 301

Laczi Enikő
A tordaszentlászlói amatőr színjátszás mint kitalált hagyomány 319

Kutatói pályák és életművek

Tánczos Vilmos
Újabb adatok Petrás Ince János (1813–1886) életpályájához 345

Barabás László
A kalendáriumi népszokások gyűjtésének és kutatásának
kezdetei Székelyföldön. A népszokás kutató Kriza János. 369

Pozsony Ferenc
Gunda Béla a kolozsvári tudományegyetemen 1943–1948 377

Tasnády Erika
Sebestyén Dobó Klára életpályája 387

Eleonora Sava, Maria Grosu
Nicolae Bot professzor és a
Kolozsvári Egyetemisták Etnológia és Folklór Köré 397

Tánczos Vilmos
Székely László (1912–1982) életpályája és szellemi hagyatéka 421

Fogalmak, jelenségek, értelmezések

Gráfik Imre

A régió fogalmáról (különös tekintettel a kulturális régióra,
kitérve annak hasznára és kárára) 439

Kürti László

Irodalom és néprajzi reprezentáció:
Kalotaszeg Katona Szabó István regényeiben 459

Egyed Emese

Nemesi lakodalmi verskompozíció (1758). 481

Kali Kinga

Kulturális stratégiák: armenizmus és neoarmenizmus. 491

Gagyi József

A „beszélőember”, Balogh Pál praetextusán:
a rituális kommunikáció revíziójáról. 509

Rezumat. 521

Abstract 524

A kötet szerzői 527

Ajánló sorok

A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézete, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Néprajzi és Antropológiai Szakbizottsága, az EME Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya 2008. október 18-án tudományos értekezletet szervezett a kolozsvári néprajzoktatás 110. évfordulója alkalmából. A négy intézmény 2009–2014 között évente konferenciát hirdetett a kolozsvári (romániai magyar) néprajzoktatás és -kutatás történetének feltárása és népszerűsítése céljából. A felhívás ismételten arra ösztönözte az előadókat, hogy készítsék el a néprajzi régiók és a kultúra egyes területei kutatásának szintézisét, gyűjtsenek adatokat néprajzi, kulturális és társadalmi intézmények kutatásszemléleti és -történeti sajátosságaira, gyűjtőmozgalmak, szakemberek, amatőr kutatók, népművészkek és népi specialisták pályájának és életművének ismeretlen fejezeteire vonatkozóan, vizsgálják a tankönyvek, a média, a szépirodalom néppel és népi kultúrával kapcsolatos reprezentációit és diskurzusait, a hagyományokat revitalizáló mozgalmakat és kezdeményezéseket. A felhívások fontosnak tartották az adatok gyűjtését, az intézmények, kutatóegyéniségek, mozgalmak kapcsolatainak azonosítását, a néprajztudomány és a rokon tudományok, a néprajztudományok és a médiumok viszonyának, a néprajztudomány kognitív kontextusának, sajátos fogalomhasználatának, kutatásszemléletének és -módszertanának feltárását. Az első két rendezvény előadásai 2010-ben, a következő három rendezvény anyagai pedig 2012-ben a KJNT évkönyvében láttak napvilágot. Jelen kötet a 2013-ban és 2014-ben megszervezett konferencia előadásait tartalmazza.

A kötetben szereplő 21 tanulmányt három tematikus tömbbe soroltuk. Az *Intézmények, mozgalmak, néprajzkutatás* fejezetben 11 tanulmány kapott helyet. Olosz Katalin azt vizsgálja, hogy a néprajztudomány intézményesülésének korában a Kisfaludy Társaság hogyan őrzi meg domináns szerepét, esztétikumközpontú szemléletét az erdélyi népköltészeti feltárásokban. Pozsony Ferenc tanulmánya a háromszéki társadalomnéprajzi kutatások történetét, szemléletét és eredményeit összegzi. Nagy Janka Teodóra azt a jogszokásagyűjtést tekinti át, amelyet a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jogtörténeti Szemináriumra végzett az 1940-es években, Kalotaszeg falvaiban, Bónis György vezetésével és Tárkány Szücs Ernő részvételével. Albert Ernő a sepsi-

szentgyörgyi Székely Mikó Kollégium azon tanárait és diákjait veszi számba, akik valamilyen formában hozzájárultak a népi kultúra kutatásához, megismeréséhez, revitalizálásához. Simion Valer Cosma tanulmánya bepillantani enged azokba a 19. századi erdélyi román egyházi mozgalmakba, amelyek a nép és kultúrája megismerését indították el. Keszeg Vilmos a sajtó segítségével rekonstruálja az 1906-os tordai termék- és terménykiállítás történetét, amely a helyi ipar és mezőgazdaság értékeinek tudatosítását tűzte ki céllul. Szőcsné Gazda Enikő kutatása a háromszéki szövészklútár felelevenítő mozgalom történetét tárja fel. Péntek János a kolozsvári néprajzí képzés harmadik korszakát foglalja össze. Halász Péter a romániai rendszerváltás előtti és utáni csángókutatás adalékeit sorakoztatja fel, a Lakatos Deme ter Csángómagyar Kulturális Egyesület jelentőségét emeli ki. Vajda András a Maros megyei tárgyi kultúra kutatását és őrzését felvállaló intézmények (néprajzi és városmúzeumok, tájházak, helyi gyűjtemények) regiszterét állítja össze, 150 év visszonylatában. Érdekes vállalkozás a Laczi Enikőé, aki egy kalotaszegi község amatőr színjátszásának mint a közösség életét meghatározó kitalált hagyománynak százéves történetét tekinti át.

A *Kutatói pályák és élelművek* fejezetben Tánczos Vilmos a csángó népcsoport megismertésébén, népi tudásának feltárasában útőrrő szerepet játszó Petrás Ince János életpályáját, Pozsony Ferenc Gunda Béla kolozsvári éveit, Barabás László Kriza János népszokásgyűjtő szemléletét, Tasnády Erika a népdalgyűjtő és zenetanár Sebestyén Dobó Klára munkásságát, Eleonora Sava és Maria Grosu a kolozsvári tudományegyetem tanára, Nicolae Bot irányító szerepét, Tánczos Vilmos a lelkész, tanár Székely László néprajzi munkásságát ismerteti.

A *Fogalmak, jelenségek, értelmezések* címet viselő harmadik fejezetben Gráfik Imre a néprajz- és társadalomtudományokban a 19. századtól jelen lévő, folytonosan újraértermeződő régió-fogalomról értekezik. Kürti László tanulmánya szépirodalmi művek Kalotaszeg-reprezentációját elemzi. Egyed Emese a szépirodalom és a nép-, közköltészet határterületén elhelyezkedő szövegtípus, a lakodalmi verset mutatja be. Kali Kinga az armenizmus és a neoarmenizmus identitáskonstrukcióit foglalja össze. Gagyi József a terepbeszélgetések kommunikációtípusának, a kutatóval beszélgető beszélőember szerepe újraértelmezésének fontosságát hangsúlyozza.

Kolozsvár, 2014. december 24.

A szerkesztők

Anuarul Asociației Etnografice Kriza János 22. Instituții, opere și cercetări etnografice

Departamentul de Etnografie și Antropologie Maghiară al Universității Babeș–Bolyai, Asociația Etnografică Kriza János, Secția de Etnografie și Antropologie a Comitetului Academic Clujean al Academiei Maghiare de Științe, respectiv Secția de Litere, Lingvistică și Istorie a Societății Muzeului Ardelean la data de 18 octombrie 2008 a organizat o conferință științifică cu ocazia aniversării a 110 ani de educație etnografică la Cluj. Între 2009 și 2014 cele patru instituții a organizat an de an câte o conferință cu scopul de a descoperi și de a populariza istoria educației și a cercetării etnografice clujene (maghiare din România). Apelul organizatorilor i-a îndemnat în moduri repetate pe participanți să elaboreze sinteze ale cercetărilor referitoare la regiunile etnografice și diferențele arii ale culturii, să adune informații referitoare la specificitatele conceptuale și istorice ale instituțiilor etnografice, culturale și sociale, la capitolele necunoscute ale activității unor mișcări de culegere etnografică, a speciliștilor, a cercetătorilor amatori, a artiștilor populari și specialiști ai culturii populare, respectiv la operele acestora, să analizeze reprezentările și discursurile despre popor și cultura populară ale manualelor școlare, mass mediei, beletristicii, dar și mișcările sau inițiativele care au avut ca scop revitalizarea tradițiilor. Aceste apeluri au subliniat importanța culegerii informațiilor, identificarea relațiilor instituțiilor, a personalităților și a mișcărilor etnografice, explorarea relației dintre etnografie și disciplinele înrudite, dintre etnografie și diferențele medii, al contextului cognitiv al etnografiei, a utilizării taxonomicice, a paradigmelor și metodologiei specifice. Comunicările primelor două evenimente au fost publicate în 2010, iar materialul următoarelor trei conferințe a ieșit de sub tipar în 2012, tot în anuarul Asociației Etnografice Kriza János. Volumul de față include comunicatele conferințelor organizate în 2013 și 2014.

Am grupat cele 21 de studii ale volumului pe trei secțiuni tematice. În capitolul intitulat *Instituții, mișcări etnografice, cercetare etnografică* am inclus 11 studii. Katalin Olosz analizează modul în care în perioada instituționalizării etnografiei Societatea Kisfaludy și-a păstrat rolul dominant, respectiv concepția estetică în ceea ce privește culegerile de folclor din

Transilvania. Studiul lui Ferenc Pozsony oferă o însumare a istoriei, concepției și rezultatelor cercetărilor de etnografie socială din regiunea Trei Scaune. Janka Teodóra Nagy prezintă acea culegere de cumute populare, care a fost realizată în anii 1940 în satele din regiunea Călata de către Seminarul de Istorie a Dreptului din cadrul Universității Ferenc József din Cluj, sub coordonarea lui György Bónis și cu participarea lui Ernő Tárkány Szücs. Ernő Albert îi înșiră pe acei profesori și elevi ai Colegiului Secuiesc Mikó din Sfântu-Gheorghe, care într-o formă sau alta și-au adus aportul la cercetarea, cunoașterea sau revitalizarea culturii populare. Prin studiul lui Simion Valer Cosma avem posibilitatea să descoperim acele mișcări românești bisericesti din secolul al XIX-lea, care au pornit procesul de cunoaștere a poporului și a culturii populare românești. Vilmos Keszeg reconstruiește cu ajutorul presei povestea expoziției de bunuri și produse din 1906 de la Turda, care a avut ca scop conștientizarea valorilor industriei și a agriculturii locale. Cercetarea lui Enikő Szócsné Gazda dezvăluie istoria mișcării din Trei Scaune care a dus la renașterea sesăturilor tradiționale. János Péntek oferă în lucrarea sa o însumare a etapei a treia a educației universitare etnografice din Cluj. Péter Halász prezintă contribuțiile cercetării ceangăilor din Moldova înainte și după revoluția din 1989, din care ieșe în evidență importanța Asociației Culturale Lakatos Demeter. András Vajda realizează un registru al instituțiilor (muzee de etnografie, muzee orășenești, muzeele satului, colecții locale) care și-au asumat cercetarea și prezervarea culturii materiale din județul Mureș, din ultimii 150 de ani. O încercare interesantă este cea a lui Enikő Laczi, care prezintă istoria de o sută de ani a grupului de teatru amator dintr-un sat din Călata, drept o tradiție inventată, care a avut un rol determinant în viața comunității locale.

În capitolul intitulat *Cariere și opere de cercetător* Vilmos Tánczos prezintă viața lui János Petrás Ince și activitatea sa de pionierat în cercetarea ceangăilor din Moldova, Ferenc Pozsony anii petrecuți de Béla Gunda la Cluj, László Barabás concepția de culegător al obiceiurilor populare a lui János Kriza, Erika Tasnády activitatea profesională a folcloristei și profesoarei de muzică Klára Sebestyén Dobó, Eleonora Sava și Maria Grosu rolul de conducător și coordonator al profesorului universității clujene, Nicolae Bot, iar în final Vilmos Tánczos opera etnografică a preotului și profesorului László Székely.

Al treilea capitol, ce poartă titlul de *Noțiuni, fenomene, interpretări* include studiul lui Imre Gráfik, referitor la noțiunea de regiune, o noțiune ce

este prezentă în etnografie și în științele sociale încă din secolul al XIX-lea, cu o semnificație mereu reinterpretată. Studiul lui László Kürti oferă o analiză a reprezentării zonei Călata în romane literare. Emese Egyed prezintă poemul de nuntă, un tip de text situat la limita literaturii și a poeziei populare. Kinga Kali însumează construcțiile identitare ale armenismului și a neoarmenismului. József Gagyi pune accent pe importanța reinterpretării situațiilor de comunicare din cadrul muncii de teren, respectiv a rolului pe care îl joacă cel care stă de vorbă cu cercetătorul.

Kriza János Ethnographic Society Yearbook 22

Ethnographic Institutions, Activity and Research

The Hungarian Department of Ethnography and Anthropology of Babeş–Bolyai University, Cluj-Napoca, the Kriza János Ethnographic Society, the Ethnographic and Anthropologic Committee of Experts of the Committee of the Hungarian Academy of Sciences from Cluj, and the Department of Letters, Linguistics and History of the Transylvanian Museum Society organized on the 18th of October 2008 a scientific conference celebrating 110 years of ethnographic education in Cluj. Between 2009 and 2014 these four institutions made public their call for papers year by year, with the aim of exploring and popularizing the history of the local (also the Hungarian from Romania) ethnographic education and research. The call for papers repeatedly urged the participants to elaborate the synthesis of the research on certain ethnographic regions and on certain fields of traditional culture, to collect data regarding the conceptual and historical specificities of ethnographic, cultural and social institutions, on the unknown aspects of the activity and work of collecting movements, scholars, amateur ethnographers, folk artists and folk specialists, to analyze the representations and discourses of the school manuals, of the media and of belle letters related to folk and popular culture as well as the tradition revival movements and initiatives. They considered important the collecting of data, the identification of the relations of institutions, scholars, and movements, the revealing of the relations between ethnography and related disciplines, ethnography and different media, of the cognitive context of ethnography and its specific taxonomy, research concepts and methodology. The papers of the first two conferences were published in 2010, those of the next three in 2012, within the Annals of Kriza János Ethnographic Society. The present volume includes the presentations of the conferences held in 2013 and 2014.

We compiled the volume's 21 papers into three thematic sections. The chapter entitled *Institutions, movements and ethnographic research* includes 11 studies. Katalin Olosz analyzes how in the period of the institutionalization of ethnography the Kisfaludy Society had preserved its dominant role and its aesthetic concept regarding the collecting of Transylvanian folk

poetry. The paper of Ferenc Pozsony sums up the history, concept and results of socio-ethnographic research in Trei Scaune Region. Janka Teodóra Nagy presents a specific collection of legal customs, carried out in some villages of Călata Region by the Seminar of the History of Law of Ferenc József University Cluj in the 1940s, a filedwork coordinated by György Bónis, with the participation of Ernő Tárkány Szücs. Ernő Albert enumerates those teachers and pupils of the Szekler Mikó College of Sfântu-Gheorghe, who in some aspect made their contribution to the research, knowledge and revitalization of popular culture. The study of Simion Valer Cosma offers an insight to those 19th century Transylvanian Romanian ecclesiastic movements, which set off the recognition of the folk and of popular culture. Vilmos Keszeg reconstructs with the help of the press the story of the 1906 Product Exhibitions of Turda, an event which was meant to promote the values of the local industry and agriculture. The research of Enikő Szőcsné Gazda reveals the history of a movement from Trei Scaune Region, serving the revival of local textiles. János Péntek offers a summary of the third period of ethnographic education at the university of Cluj. Péter Halász publishes some contributions to the research of the Moldavian Csángós before and after the system change from 1989, pointing out the importance of the Lakatos Demeter Csángó–Hungarian Cultural Society. András Vajda compiles the register of all the institutions (ethnographic museums, city museums, regional museums, local collections) engaged in the research and preservation of the material culture from Mureş County, all this in the specter of 150 years. An interesting approach is that of Enikő Laczi, who reveals the history of one hundred years of amateur dramatics in a village of Călata Region, as an invented tradition having a determining role in the life of the local community.

In the chapter called *Scholar portraits and works* Vilmos Tánczos presents the leading role of Ince János Petrás in the research and popularization of the Moldavian Csángós, Ferenc Pozsony presents Béla Gunda's years spent in Cluj, László Barabás debates the concept of János Kriza regarding the collecting of folk customs, Erika Tasnády offers an image of the scientific activity of folk song collector and music teacher Klára Sebestyén Dobó, Eleonora Sava and Maria Grosu outlines the leading role of Nicolae Bot, an eminent professor at the university of Cluj, and again Vilmos Tánczos offers an insight to the ethnographic activity of Hungarian priest and pedagogue, László Székely.

The third chapter, entitled *Notions, phenomena, and interpretations* starts with the study of Imre Gráfik, who debates the question of the region, a notion always present and always reinterpreted within ethnography and generally within social sciences starting with the 19th century. László Kürti's paper analyzes the representations of Călata Region in literary works. Emese Egyed presents the wedding verse, as a type of text on the verge of belle letters and folk poetry. Kinga Kali offers a summary of the identity constructions in the case of Armenism and Neo-armenism. Finally József Gagyí underlines the importance of the reevaluation of fieldwork communication and of the role of the informant, the person talking to the ethnographer.

A kötet szerzői

ALBERT Ernő (1932) – Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium, magyartanár, folklórgyűjtő

BARABÁS László (1947) – Marosvásárhelyi Református Kántor–Tanítóképző Főiskola, főiskolai oktató, néprajzkutató

COSMA, Valer Simion (1986) – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, poszt-doktori képzés

EGYED Emese (1957) – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Irodalomtudományi Intézet, egyetemi tanár, irodalomtörténész

GAGYI József (1953) – Sapientia Tudományegyetem, Marosvásárhely, egyetemi tanár, antropológus, szociográfus

GRÁFIK Imre (1944) – etnográfus, muzeológus

GROSU, Maria – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Európai Tanulmányok, folklórkutató

HALÁSZ Péter (1939) – agrármérnök, néprajzkutató, szerkesztő

KALI Kinga (1971) – író, antropológus

KESZEG Vilmos (1957) – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, egyetemi tanár, néprajzkutató

KÜRTI László (1953) – Miskolci Egyetem, egyetemi docens, antropológus

LACZI Enikő (1966) – művelődésszervező

NAGY Janka Teodóra (1961) – Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara, dékánhelyettes főiskolai tanár, a jogszokások kutatója

OLOSZ Katalin (1940) – a marosvásárhelyi Társadalomtudományi Kutatóközpont főkutatója, az erdélyi népköltészeti gyűjtések történetének kutatója

PÉNTEK János (1941) – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék, Kolozsvár, akadémikus, nyelvész, etnológus

POZSONY Ferenc (1955) – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, akadémikus, egyetemi tanár, néprajzkutató

SAVA, Eleonora – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészkar, egyetemi docens, etnológus

SZÓCSNÉ GAZDA Enikő (1968) – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, muzeológus, néprajzkutató

TÁNCZOS Vilmos (1959) – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, egyetemi docens, néprajzkutató

TASNÁDY Erika (1974) – doktori képzés hallgatója, néprajzkutató, népdalénes, énekoktató

VAJDA András (1979) – a Hagyományos Kultúra és Művészeti Oktatás Maros Megyei Központja, Marosvásárhely, néprajzkutató